МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ДАННИК КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 008:39(477=19)"1991/2018"

ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІРМЕНСЬКОЇ МЕНШИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (НА МАТЕРІАЛАХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ)

26.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

Київ – 2019

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Курочкін Олександр Володимирович,
Приватний вищий навчальний заклад
«Київський університет культури»,
професор кафедри івент-менеджменту,
фешн і шоу-бізнесу.

Офіційні опоненти: доктор культурології, доцент
Яковлєв Олександр Вікторович,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, професор кафедри
мистецтвознавчої експертизи;

кандидат культурології
Мазуркевич Ольга Павлівна,
Вінницький інститут Університету «Україна»,
доцент кафедри соціальних технологій.

Захист відбудеться 29 березня 2019 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 28 лютого 2019 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обгрунтування вибору теми дослідження. Від самого початку незалежна Україна обрала курс на побудову відкритого демократичного суспільства європейського типу, де гарантуються права й свободи громадян, здійснюється державна політика, спрямована на подолання конфліктів і суперечностей соціокультурного, етнічного, конфесійного, мовного характеру. Реалізації цього курсу сприяли закони: «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про національні меншини в Україні», «Декларація прав національностей України» й ін. Розроблені за європейськими стандартами нормативно-правові акти створили надійну основу для відродження національно-культурного й церковно-релігійного життя, для гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин у нашій країні.

Сучасний етнічний склад населення України є результатом тривалого історичного процесу. Поряд із корінними мешканцями цих земель – українцями – тут здавна проживають представники інших народів. У творчій співпраці і взаємодії титульного етносу з національними меншинами відбувається становлення молодої незалежної демократичної держави, формування загальнонаціональної української культури, у якій розвиваються традиції всіх етнічних спільнот. Порозуміння через культуру та обмін культурними цінностями – найкращий шлях міжнародного співробітництва.

Історія вірменської національної меншини на теренах України нараховує більше тисячі років. За всіх часів земляцтво, взаємодопомога, співпраця й солідарність були характерними рисами вірменської діаспори. У наші дні ці риси яскраво виявляються в діяльності культурно-національних товариств, які об'єднують вірмен усіх регіонів України. Вивченню проблеми формування вірменської діаспори на українських землях та аналізу створеної нею культурної спадщини присвячені праці цілої низки вчених (М. Арсенян, І. Гаюк, В. Григорян, Я. Дашкевич, М. Капраль, В. Мікаелян, В. Наулко, Н. Нікітенко, М. Швецов, А. Якобсон та ін.). Натомість залишається практично не дослідженою багатогранна діяльність вірменських культурних товариств України кінця XX– початку XXI ст. Заповнити цю прогалину – головний задум пропонованої дисертації. Нині, коли молода українська держава переживає складний і болісний процес трансформацій, важливо виробити оптимальні стратегії міжнаціональної взаємодії та конструктивного міжкультурного діалогу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (номер державної реєстрації 0117U002887).

Мета дослідження – виявити та проаналізувати напрями діяльності вірменських національно-культурних об'єднань, охарактеризувати їхню участь у формуванні загальноукраїнського культурно-мистецького простору.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

– з'ясувати стан наукового осмислення проблеми, інформаційний потенціал наявної джерельної бази та уточнити понятійний і методологічний апарат предметної сфери теми;

– розкрити процеси, умови й наслідки соціокультурної інтеграції вірмен в українське суспільство;

– охарактеризувати внесок провідних сучасних митців вірменського походження в загальноукраїнську культурну скарбницю;

– дослідити основні засади формування та соціально-політичні передумови діяльності вірменських товариств у період їх інституціоналізації і структурного оформлення (1991–2000 рр.);

– проаналізувати нормативно-правові підвалини функціонування національних громадських об'єднань в Україні;

– простежити взаємовідносини вірменської діаспори з батьківщиною та місце Вірменської Апостольської церкви в цих процесах;

– виявити особливості просвітницької, пам'яткоохоронної та культурно-дозвіллєвої діяльності вірменських товариств;

– охарактеризувати культурно-дозвіллєву діяльність вірменських громад.

Об'єкт дослідження – вірменська діаспора України.

Предмет дослідження – зміст і напрями етнокультурної діяльності представників вірменських національно-культурних об'єднань у незалежній Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період незалежності України. Початкова дата пов'язана із проголошенням Акту незалежності України 24 серпня 1991 р., коли розпочався новітній етап її розвитку. Кінцева дата – 2018 р. – символічно асоціюється із 100-ю річницею встановлення українсько-вірменських дипломатичних відносин, започаткованих 13 січня 1918 р. після підписання договору між Центральною радою УНР та Вірменським військовим комісаріатом України, а також перегукується із 2800-ю річницею столиці Вірменії – Єревану, з якою пов'язані масштабні святкування вірменської діаспори.

Географічні межі дослідження охоплюють сучасну територію України за винятком деяких тимчасово окупованих територій Донеччини, Луганщини та Кримського півострова, де здійснити повноцінні дослідження неможливо.

Методи дослідження ґрунтуються на принципах об'єктивності, системності та історизму, які зумовлюють вивчення й узагальнення всього комплексу інформації на засадах критичного аналізу. У дослідженні теми використані і загальнотеоретичні, і спеціальні методи наукового пізнання: індукції й дедукції, аналогії, періодизації, історико-генетичний, історико-типологічний, аксіологічний та описовий. Емпірична інформація отримана за допомогою методів польового дослідження (безпосереднє спостереження, інтерв'ювання, анкетування), а також шляхом аналізу літературних, архівних джерел і періодики. Цілісне осмислення здобутих матеріалів здійснено із застосуванням культурологічного методу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше*:

– проведено комплексний науковий культурологічний аналіз діяльності вірменської діаспори України періоду незалежності;

– зібрано та проаналізовано інформацію із друкованих та електронних ЗМІ, де висвітлюються поточні події життєдіяльності вірменської меншини України;

– уведено до наукового обігу нові архівні матеріали й результати проведених автором соціологічних досліджень, які документують роботу громадських об'єднань і дають підстави об'єктивно оцінити діяльність вірменської діаспори в цілому;

– виокремлено й проаналізовано такі аспекти функціонування вірменської діаспори, як видавничий, пам'яткоохоронний, науково-просвітницький та культурно-дозвіллєвий, а також виявлено роль і місце церковної традиції в організації святкових та благодійних заходів.

Удосконалено:

– підхід до культурологічного аналізу діяльності національних меншин у сучасній Україні;

– інструментарій та методику дослідження архівів національних товариств, ефективність прийомів соціологічних обстежень;

– розуміння місця національної меншини у формуванні сучасного культурно-мистецького простору.

Набуло подальшого розвитку:

– осмислення феномена вірменської діаспори в сучасному світі;

– виявлення ролі національних меншин в етнокультурній життєдіяльності української політичної нації;

– розкриття потенціалу громадських об'єднань у розбудові полікультурного демократичного суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доцільності їх застосування в розробленні проектів та державних програм з розвитку й популяризації національних культур. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі викладання різних дисциплін (культурологія, краєзнавство, етнічний туризм, «Історія вірменської діаспори», «Культура добросусідства», «Культура XX–XXI ст. в умовах глобалізації», спецкурсів з організації та оптимізації діяльності культурно-національних об'єднань).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням у галузі культурології. Усі положення, фактологічні дані й практичні розроблення здобуті в процесі самостійної роботи авторки. Наукові публікації з теми дисертації одноосібні.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на понад десяти наукових конференціях, серед яких: Науково-теоретична конференція «Культура як основа формування української державності» до 25-річчя Незалежності України (23.08.2016 р., м. Київ); Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу» (2–3.06.2016 р., м. Київ); VII Судакська міжнародна наукова конференція «Причорномор'я, Крим, Русь в історії та культурі»

(29–30.09.2016 р., м. Київ); Всеукраїнська науково-практична конференція «Національні культури у глобалізованому світі» (6–7.04.2017 р., м. Київ); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні: культурно-мистецькі аспекти розвитку» (16–17.11.2017 р., м. Рівне); II Міжнародна наукова конференція, присвячена 1030-літтю хрещення Київської Русі і тисячоліттю освячення собору Святої Софії (5–7.11.2017 р., м. Єреван); Міжнародна науково-практична конференція-фестиваль «Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс України: досвід, практики, інновації», (25–26.10.2017 р., м. Київ); IX Міжнародна науково-практична конференція «Софійські читання», присвячена 1000-літтю першої літописної згадки про Софію Київську (1017–2017), (21–22.09.2017 р., м. Київ); Науково-практична конференція «Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій» (22–23.06.2018 р., м. Харків); I Всеукраїнська науково-практична конференція «До 1030-річчя хрещення Київської Русі. Княже подружжя хрестителів – Рівноапостольний князь Володимир та його дружина, Візантійська цариця Анна Порфіородна» (25–26.07.2018 р., смт. Меджибіж); II Науково-практична конференція-фестиваль «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації» (25–26.10.2018 р., м. Київ); II Всеукраїнський форум «Асамблея ветеранів проекту Моя Батьківщина – очима дітей етносів України» (20.12.2018 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення й висновки дослідження представлено в 17 одноосібних наукових публікаціях: 1 стаття – у наукометричному виданні, 2 – у закордонних періодичних наукових журналах, 8 – у фахових збірниках з культурології, 6 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 292 сторінки, із них 190 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, подано відомості про її зв'язок з науковими програмами, планами й темами, визначено предмет, об'єкт, мету, завдання, хронологічні й територіальні рамки дослідження, охарактеризовано методи його проведення, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

У **Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження»** з'ясовано стан розробленості теми, проаналізовано джерельну базу дослідження та подано методологію вирішення визначених проблем.

У **підрозділі 1.1. «Проблема етнокультурної діяльності вірменської меншини України як об'єкт наукового дослідження»** розглянуто напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених з теми національних меншин, громадських об'єднань, вірменської діаспори світу. Науково-теоретичні праці з питання діяльності вірменських громадських об'єднань у незалежній Україні

розподілені на три групи. Роботи першої групи присвячені аналізу правових основ та культурних запитів національних меншин і громадських об'єднань. У цьому аспекті працювали такі вітчизняні вчені, як О. Биков, Ю. Волошин, М. Алмаші, Г. Потеряйко, О. Федунь, Н. Папіш, М. Лазарович, С. Мельник, С. Чернишко й ін. Тему громадських об'єднань національних меншин осмислювали Л. Ковач, Л. Хрящевська, Л. Лойко, С. Соха, Т. Барановська. Конкретні етнічні меншини стали предметом дослідження таких науковців, як С. Рудницький, А. Гарбарук, Н. Чорна, С. Куришко, Ю. Грищенко, Н. Шипка, С. Арпад-Мадяр та ін. Друга група наукових напрацювань присвячена правовим і соціокультурним аспектам життєдіяльності вірменської діаспори. У цьому ракурсі проаналізовано роботи Л. Абраамяна, Е. Мелконяна та В. Дятлова, Л. Кртян, С. Джангозян, Л. Аветисян. Третю й основну групу цього дослідження складають роботи історико-ретроспективного напряму (М. Арсенян, І. Гаюк, В. Григорян, Я. Дашкевич, М. Капраль, В. Мікаелян, В. Наулко, Н. Нікітенко, М. Швецов, А. Якобсон), а також розвідки, які висвітлюють деякі сторони сучасного етапу життєдіяльності вірмен в Україні (Н. Бережна, К. Дикань, С. Кочарян, М. Чепіжко).

Підрозділ 1.2. «Джерельна база дослідження» представлений матеріалами з таких архівних установ: відомчий архів Громадського об'єднання «Армянское общество культурных связей-Украина» (ГО АОКС-Україна), Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Інститут стародавніх рукописів (ІСР) імені М. Маштоца «Матенадаран» (Єреван), Національний архів Вірменії (НАВ), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ), Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України в м. Києві. У відомчому архіві ГО АОКС-Україна знаходяться фонди, де зберігаються фото- й відеоматеріали, установча, організаційна, комунікаційна документація, що стосуються не лише діяльності згаданого товариства, а й усієї вірменської меншини. Окремим видом джерел цього дослідження є результати видавничої діяльності вірмен в Україні, серед яких чимало поетичних збірок, підсумкових книг громад, афіш, буклетів тощо. Одним з найбільш інформативних джерел стали результати соціологічних досліджень, що проведені за допомогою спеціально розроблених анкет і питальників. Особливо цінними виявилися анкети, заповнені представниками церкви та громадськими діячами (голова Української Єпархії Вірменської Апостольської церкви єпископ Маркос Оганесян, колишній заступник голови Спілки вірмен України (СВУ) Д. Мкртчян, голова ГО АОКС-Україна О. Оганесян, кандидат історичних наук Д. Давтян), представниками творчої інтелігенції (Г. Арушанян, О. Хачатрян, А. Берберян та ін.). Доповнили картину активності вірмен власні спостереження авторки під час культурологічних акцій вірменської діаспори.

У **підрозділі 1.3. «Термінологічний аналіз та методи дослідження»** уточнено понятійний апарат дослідження, що базується на таких категоріях, як «акультурація», «міграція», «бікультуралізм», «білінгвізм», «громада», «громадське об'єднання», «діаспора», «етнічна меншина», «етнічна самоідентифікація», «етнічне відродження», «етнічний процес (об'єднувальний,

роз'єднувальний)», «етнокультурна дифузія», «етнокультурний процес», «міжкультурна інтеграція» та ін.

Методологічну основу дослідження становлять принципи об'єктивності, системності й історизму, які сприяють узагальненню всього комплексу інформації на засадах критичного аналізу. Принцип історизму, що передбачає зв'язок минулого й сьогодення, дав змогу інтерпретувати феномен вірменських громадських об'єднань у контексті конкретних соціально-культурних трансформацій України кінця XX – початку XXI ст. В осмисленні теми використано і загальнотеоретичні, і спеціальні методи наукового пізнання: аксіологічний, крос-культурний, синтезу, індукції й дедукції, джерелознавчий, мистецтвознавчий. Важливим методологічним орієнтиром роботи став апарат етнокультурологічної компаративістики: у вивченні аналогічних явищ, притаманних неспорідненим народам (наприклад, вірмени – українці); використаний історико-типологічний вид порівняння; у вивченні явищ, що мають спільне генетичне коріння (вірменська метрополія – діаспора) – історико-генетичний; для явищ, які набули схожих ознак внаслідок етнокультурних контактів – закономірності дифузії.

У **Розділі 2 «Розвиток українсько-вірменських міжкультурних взаємозв'язків»** висвітлено особливості та наслідки процесу тривалого й тісного контактування двох народів.

У **підрозділі 2.1. «Соціокультурна інтеграція вірмен в українське суспільство»** конспективно простежено історію міжкультурних українсько-вірменських взаємозв'язків. Зауважено, що вірмени проживають на українських землях більш ніж тисячоліття, результатом чого на сьогодні є численні пам'ятки матеріальної і духовної культури вірмен, такі як: храми, хачкари («хрест-камінь» – кам'яна стела із зображенням хреста), ікони, картини, книги, епістолярії, скульптура, зразки ювелірного, зброярського, кожум'яцького мистецтва тощо. Розселення вірмен на українських землях відбувалося кількома хвилями: (1065 р. – після падіння вірменської столиці Ані; 1240 р. – через монголо-татарську навалу; 1375, 1475 рр. – турецьку навалу; 1915 р. – у зв'язку із трагічними подіями геноциду; 1987–1994 рр. – через землетруси і війни у Вірменії). Створені в різні часи на теренах України численні пам'ятки художньої творчості вірмен нині становлять значну історичну цінність і є важливим туристичним ресурсом.

Традицію плідних міжкультурних взаємин українців і вірмен виразно репрезентує творчість таких діячів, як Т. Шевченко, М. Рильський, М. Бажан, П. Тичина, Л. Костенко, Ю. Іллєнко – з одного боку, Я. Рустем, І. Айвазовський, М. Шагінян, С. Параджанов – з іншого. У золотий фонд української культури ввійшли морські пейзажі та жанрові картини І. Айвазовського, зокрема, на українську тематику «Український пейзаж з чумаками при місяці» (1869 р.), «Млин на березі річки» (1880 р.), «Під час жнив» (1891 р.), «Весілля на Україні» (1891 р.), високохудожні переклади вірменської поезії М. Бажана, М. Рильського. У театрах і концертних залах Києва, Харкова, Дніпра з успіхом виконуються твори Комітаса, А. Хачатуряна, А. Бабаджаняна. Спільна робота С. Параджанова з Ю. Іллєнком – фільм «Тіні забутих предків» (1964 р.) – стала

не лише шедевром українського поетичного кіно, лауреатом численних кінофестивалів, а й символом відродження української ідеї.

Обґрунтовано твердження, що нині вірмени – національна меншина України із широкою системою громадських об'єднань – активні учасники процесів побудови українського демократичного суспільства. Красномовними вчинками в цьому контексті є дії генерала В. Мартіросяна, архієпископа Н. Оганесяна, які напередодні проголошення незалежності України дієво наближали цю подію. Серед знакових осіб варто шанувати й вірменських героїв Небесної сотні. Одним із перших, хто віддав своє життя заради України під час розстрілів на Майдані 2014 р., став юнак із Дніпропетровщини, вірменин С. Нігоян. Напередодні своєї загибелі хлопець брав участь у революційних подіях у столиці, емоційно й виразно декламував на майдані поему Т. Шевченка «Кавказ». До списку Небесної сотні увійшов і вірменин з м. Рівне Г. Арутюнян. Революційні дії підтримали й інші вірмени, зокрема представники творчої інтелігенції, як-от художники Б. Єгіазарян, Г. Атаян та ін. У проведенні антитерористичної операції на Сході України були задіяні понад 90 вірмен.

У **підрозділі 2.2. «Внесок вірменських митців у культуру сучасної України»** ідентифіковано чимало сучасних українських митців вірменського походження, простежено їхню участь у формуванні загальноукраїнського культурного простору. Вірменську гілку в ньому уособлюють діячі різних творчих напрямів, які прагнуть створити нові культурні цінності, зберегти свою ідентичність та покращити міжетнічні зв'язки в українському суспільстві. Яскравими прикладами українсько-вірменських культурних зв'язків у галузі образотворчого мистецтва останніх десятиліть названо творчість таких майстрів, як Є. Левханян, В. Гегамян, М. Бароянц, М. Левханян, Л. Маркосян, Б. Єгіазарян, Г. Атаян, А. Савадов, Є. Карась, В. Айрапетян, А. Атоян, М. Саркісян та ін. У музиці відзначено діяльність С. Мацояна, О. Авагяна, С. Чахоян, А. Костандяна, А. Берберяна, у кінематографі – С. Параджанова, Р. Балаяна та С. Шахбазяна.

У **підрозділі 2.3. «Процеси становлення та структурного оформлення вірменських громад в Україні»** простежено етапи розвитку громад Вірменії після проголошення державної незалежності України. Висвітлено найважливіші моменти становлення провідних регіональних вірменських товариств України, як-от: Дніпропетровське обласне товариство вірменської культури ім. Г. Лусаворіча, Житомирська вірменська громада «Еребуні» (Єреван), товариство вірменської культури Закарпаття «Арарат» (назва гори), Одеська вірменська громада, Київська вірменська громада. Сьогодні успішно функціонують 23 регіональних вірменських товариства, об'єднаних у Спілку вірмен України та 10 окремих громад, які підтримують зв'язок зі спілкою, діючи за меморандумами про співпрацю.

У **Розділі 3 «Сучасна інфраструктура етнокультурної життєдіяльності вірменських громад України»** детально проаналізовано правові засади, напрями, особливості та характерні риси культурної активності вірменських товариств згідно з їхніми уставами і програмами.

У **підрозділі 3.1. «Система вірменських громадських об'єднань: правові основи і культурні запити»** з'ясовано законодавчу базу, що регулює життєдіяльність національних меншин і громадських об'єднань. Правовою базою культурної діяльності вірмен у нашій країні є законодавчі документи Української держави у сфері забезпечення громадянських свобод, міждержавні договори про співпрацю між Україною та Вірменією, установчі документи вірменських громадських об'єднань. Предметний аналіз статутів діючих вірменських культурних товариств дав підстави виокремити їхні спільні риси, інтенції та завдання. Громадські об'єднання вірмен України налаштовані на консолідацію всіх груп і верств українського суспільства заради вирішення актуальних соціальних, економічних і культурних проблем країни. До кола цих завдань, зокрема, відносяться: сприяння розвитку вірменських громад України, реалізація і захист конституційних прав та свобод народів України, вивчення й пропаганда національної історико-культурної спадщини вірменської діаспори, усебічний розвиток і зміцнення матеріальної бази національної культури. Діяльність вірменських громадських об'єднань систематизована за такими різнопрофільними напрямками: просвітницько-виховний, видавничий, духовно-релігійний, культурно-дозвіллєвий та пам'яткоохоронний. За цією схемою сформовано підрозділи дисертації, у яких розкрито основні засади, принципи й особливості кожного з напрямів, а також названо найбільш вдалі, на думку авторки, проекти, здійснені в період незалежності України. Виконувати функції, передбачені статутами національно-культурних товариств, допомагає співдружність із зацікавленими державними та громадськими організаціями, а також музейними установами, серед яких: Департамент у справах релігій та національностей, міські державні адміністрації, Національний заповідник «Софія Київська», бібліотека Дружби народів, державні і приватні музейні установи (Національний музей Т. Шевченка, музей ім. Ш. Алейхема, художня галерея «Неф», ательє «Карась», Музей книги і друкарства, тощо).

У **підрозділі 3.2. «Взаємозв'язки вірменської діаспори з етнічною батьківщиною та роль церкви в культурній життєдіяльності громад»** охарактеризовано сучасний стан взаємозв'язків вірменської громади України з Республікою Вірменія. У цьому контексті зазначено, що вірменська діаспора України неодноразово отримувала відзнаки від організацій Вірменії. Так, на початку 2018 р. СВУ, за результатами опитування громадян Вірменії, визнана найдієвішою діаспоральною структурою в світі. Враховуючи, що вірменська діаспора сьогодні функціонує в 70 країнах світу, такі результати позитивно характеризують реальний стан з означеної проблеми. Підкреслено, що міжнародні зв'язки вірмен України зі своїми співвітчизниками активно підтримуються пандіаспоральною організацією – Вірменською Апостольською церквою, а також проектами Міністерства Діаспори – «Кайл депі тун» («Крок до дому»), «Наші знамениті» й ін.

У **підрозділі 3.3. «Просвітницько-виховна, пам'яткоохоронна і видавнича діяльність культурних товариств»** висвітлено одразу три важливі та взаємопов'язані напрями роботи. Один із пріоритетних – просвітницько-виховний, що проявляється у створенні недільних шкіл, танцювальних і

співочих ансамблів, друкуванні навчальних посібників, проведенні заходів (форуми, конкурси, лекції, коучінги й ін.). На Дніпропетровщині діють чотири недільні школи; при культурному центрі «Оджах» («Родина») функціонує комплекс із вивчення вірменської мови, а також проводяться заняття з основ вірменської кухні та ІТ-технологій, діють танцювальні колективи «Двін» (назва міста) та «Аракс» (назва ріки); в одеському вірменському культурному центрі імені М. Маштоца функціонує недільна школа; у рамках недільної школи при львівському вірменському товаристві «Ахпюр» (назва джерела) проводиться викладання вірменської мови й літератури; недільна школа в Запоріжжі має назву «Нарек» (чоловіче ім'я); у Києві найактивніша вірменська недільна школа «Арарат» діє при Спеціалізованій школі № 85.

Головним органом вірменської діаспори України, який займається охороною пам'яток, є Комітет з питань історико-культурної спадщини СВУ, що працює в різних площинах: у роботі із храмовими вірменськими спорудами, вірменськими рукописами, у збереженні давніх та зведенні сучасних хачкарів та ін. До результатів видавничої діяльності громад належать: книги, підручники, методична література, буклети, картографічні матеріали, каталоги, календарі, листівки, газети, журнали тощо; ця продукція тиражується переважно українською, вірменською і, подекуди, російською мовами.

У підрозділі 3.4. «Культурно-дозвіллєва діяльність вірменських товариств» проаналізовано практику вірменських громадських об'єднань України з організації культурних та дозвіллєвих заходів. До таких проектів віднесено: дні культури, фестивалі, виставки, музичні й літературні вечори, меморіальні свята, симпозіуми, форуми, семінари, конференції (наприклад, «Вірменський дворик», «Ретроспектива Вірменського кіно», «Вірменський слід в Україні», «In Memoriam. Сергій Параджанов», «Про історію і культуру Вірменії та вірмен, які проживають в Україні», «Лицарі українського романтичного світосприйняття. М. Коцюбинський, С. Параджанов», «Моя Батьківщина. Пам'яті О. Авагяна», «Вірменські хачкари», Тиждень вірменської культури в бібліотеці дружби народів та ін.). Серед всеукраїнських і міжнародних заходів та фестивалів, активним учасником яких є вірменська діаспора, названо: «Дні Європи», «Культура народів Подолу», «Оберег надії», «Один народ, єдина нація», «Всі ми діти твої, Україно», «Духовні джерела», «Квітни, мово, зірнице слова», «Шевченко єднає народи», «Шлях до зірок», «Sunflower fest», «Радість Європи», «Слобожанська вишиванка», «Зов предків», «Харків – наш дім», «Україна – наш спільний дім» тощо. Одним із основних напрямів роботи національно-культурних товариств є пропагування творчості вірменських митців, які проживають за межами своєї історичної батьківщини. Широкого резонансу набули такі виставки: «Сім нот весни» (Дніпро, 2012 р.), «Виставка вірменських художників та скульпторів» у Художньому музеї (Дніпро, 2017 р.), «Вернісаж картин вірменських митців», «Арка дружби народів», (Київ, 2018 р.) та ін. Свята й мистецькі акції, які влаштовують національні громадські об'єднання, сприяють налагодженню добросусідських стосунків з місцевим населенням, зменшують міжетнічну і міжконфесійну напругу.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літератури з обраної теми засвідчив наявність цілої низки праць, присвячених розселенню вірмен на землях України, починаючи з доби середньовіччя, і водночас недостатній рівень висвітлення життєдіяльності вірменської діаспори на зламі XX–XXI століть, чим мотивована актуальність цього дослідження. Джерельна база дисертації є багатовидовою (матеріали з архівів ГО АОКС-Україна, ЦДАГОУ, ІСР ім. М. Маштоца «Матенадаран», ЦДАМЛМ, ЦДІА України в м. Києві, результати польових розвідок автора, інтернет-ресурси). У відомчому архіві ГО АОКС-Україна та у ЦДАГОУ опрацьовано фонди, де зберігаються документи, статути, інформаційні звіти про діяльність вірменських громад, періодичні й неперіодичні видання. Матеріали решти архівів прислужились під час вивчення картини етнокультурної діяльності вірмен України в ретроспективному та мистецтвознавчому ракурсі. Окрему групу джерел представляє різноманітна продукція видавничої діяльності вірмен в Україні. Результати польових досліджень висвітлюють заповнені питальники, анкети, транскрибовані аудіозаписи.

2. Простежено процеси, умови й наслідки соціокультурної інтеграції вірмен в українське суспільство. Констатовано багатовікове перебування вірменської діаспори на українських землях, зростання її чисельності на межі XX–XXI ст., дисперсний характер розселення переважно у великих містах (на відміну від компактного проживання болгар, румунів, угорців України), що об'єктивно утруднює процеси комунікації і консолідації вірменської діаспори України, гальмує розвиток сфери застосування вірменської мови. Наведено приклади традиційних культуротворчих рефлексій українсько-вірменських відносин у поезії, живописі, музиці, театрі, кінематографі. З'ясовано, що такі взаємини сприяли появі багатьох творів мистецтва, які увійшли до культурної скарбниці України.

3. Проаналізовано вклад провідних сучасних майстрів мистецтва вірменського походження в загальноукраїнську культуру. Встановлено, що творчість вірмен України позначена прагненням до збереження власної самобутності, намаганням збагатити всеукраїнську і світову культуру. Виявлено відданість митців етнічним традиціям, тенденцію синтезувати модерні тренди з національними мотивами. Так, у музичних творах ця риса спостерігається в застосуванні автентичних інструментів (дудук, зурна, кяманча), у живописі – декоративних вірменських орнаментів і символів, у моделюванні одягу – народних вишивок, в оздобленні книжок – кращих зразків мініатюри тощо.

4. Охарактеризовано процеси й обставини, періодизацію та основні засади формування й соціально-політичні передумови діяльності вірменських товариств у період їх інституціоналізації і структурного оформлення (1991–2000 рр.). Виявлено осередки, де спостерігається найбільша активність громадської діяльності вірменської меншини, це – Київ, Запоріжжя, Дніпро, Одеса, Харків, Херсон. Стрімкий розвиток вірменської діаспори після

проголошення незалежності України сприяв збільшенню кількості вірменських громадських об'єднань, кількість яких у 1995 р. дорівнювала 15. З'ясовано, що сприятливі умови, у яких опинилася вірменська меншина після 1991 р. стали підґрунтям до утворення широкої мережі вірменських культурних товариств в Україні, число яких сьогодні становить 64 одиниці (половина з них уходить до СВУ і є постійно й активнодіючими).

5. Досліджено правову основу етнокультурної життєдіяльності вірменської меншини України, яку утворює сукупність законодавчих документів з питань регулювання діяльності етносів і громадських об'єднань, а також міждержавні договори України з Вірменією та установчі документи вірменських громад. Предметний аналіз статутів 15-ти вірменських громад засвідчив, що основними інтенціями цих об'єднань вірменської меншини є збереження власної самобутності, створення просвітницько-виховних закладів, консолідація меншини навколо питань пам'яткоохоронної діяльності та зміцнення матеріальної бази національної культури.

6. Висвітлено зв'язки вірменської діаспори з Вірменією та роль Вірменської Апостольської церкви і Міністерства Діаспори Республіки Вірменія у процесах консолідації вірмен світу. Характерною особливістю вірменської діаспори є відданість церковним традиціям, чим пояснюється особливе місце Вірменської апостольської церкви (ВАЦ) в етнокультурній діяльності вірменської меншини та її зв'язках з метрополією. Віряни ВАЦ старанно дотримуються давніх церковних традицій, що проявляється в багатьох секторах культурного життя меншини – відзначенні релігійних свят, участі в таїнствах, у науково-просвітницькій роботі, видавничій справі, службах, благодійності тощо.

7. Окреслено пріоритетні напрями діяльності вірменських громадських об'єднань – просвітницько-виховний, пам'яткоохоронний і видавничий – та наведено приклади найяскравіших проектів з цих напрямів. Реалізація просвітницько-виховних акцій відбувається завдяки широкій мережі недільних шкіл, танцювальних і співочих ансамблів, видавництву і популяризації навчальної та художньої літератури.

Головним органом вірменської діаспори України, який займається охороною пам'яток, є Комітет з питань історико-культурної спадщини при СВУ. За роки незалежності в Україні було споруджено понад 45 хачкарів (не враховуючи надгробки). Нині під наглядом комітету знаходяться храмові споруди (2 монастирі, 32 храми, вмуровані хачкари), хачкари-надгробки, численні музейні, бібліотечні експонати. Сакральна архітектура вірмен потребує особливої уваги, а також реєстрації, реставрації, збереження й нагляду.

8. Дослідження матеріалів сучасних ЗМІ, а також Інтернет-ресурсів дає підстави стверджувати, що вірменська діаспора в своїй культуротворчій діяльності приділяє значну увагу організації та участі в різноманітних заходах, як-от дні культури, фестивалі, виставки, вернісажі, літературні та кіно-вечори, тощо. У проведенні цих заходів вірменські товариства тісно співпрацюють з міськими управліннями культури, внутрішньої політики, освіти,

облдержадміністраціями, обласними центрами народної творчості, професійними спілками, іншими зацікавленими організаціями. Констатовано, що члени вірменської діаспори не замикаються у своїй етнічній співдружності, а беруть активну участь у загальнодержавних культурних програмах, заходах і святах. Вірменські культурні товариства віддають перевагу не шляху самоізоляції та консервативного традиціоналізму, а міжнаціональній співпраці, що сприяє збагаченню культури одного етносу духовними надбаннями тих національностей, які живуть і працюють поруч.

Формування прогресивного законодавства у сфері міжнаціональних відносин за кращими європейськими стандартами є запорукою громадського миру і створення необхідних умов для гармонійного співжиття представників різних етнічних і конфесійних спільнот. Успішна діяльність вірменських та інших культурно-національних товариств в Україні свідчить, що наша держава обрала курс на побудову відкритого, демократичного, полікультурного суспільства.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Данник К. Актуальні проблеми життєдіяльності вірменських громад в Україні періоду державної незалежності України // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2017. Вип. 25. С. 80–86.

2. Данник К. Взаємозв'язки вірменської діаспори з етнічною батьківщиною та роль церкви в культурній життєдіяльності громад // Питання культурології. 2017. Вип. 33. С. 99–108.

3. Данник К. Культурна діяльність вірменської діаспори в сучасній Україні // Питання культурології. 2017. Вип. 32. С. 44–69.

4. Данник К. Музичне мистецтво вірмен в українському культурному просторі // Мистецтвознавчі записки. 2017. Вип. 32. С. 355–363.

5. Данник К. Образотворче мистецтво вірмен в українському культурному просторі: персоналії та взаємозв'язки // Культура України. 2017. Вип. 58. С. 137–146.

6. Данник К. Просвітницько-виховна діяльність вірменських громад у культурному просторі України (сучасний етап) // Культура України. 2018. Вип. 60 С. 207–217.

7. Данник К. Система вірменських національних громад: правові основи і культурні запити // Культурологічна думка: щорічник наукових праць. 2018. Вип. 13. С. 97–107.

8. Данник К. Хачкари – самобутні пам'ятники вірменського народу // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2017. Вип. 9. С. 46–50.

Стаття у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз

9. Данник К. Вірменська молодь у сучасному українському культурному просторі // Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету. 2016. Вип. 16. С. 50–55.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях

10. Данник Е. Этнокультурные аспекты жизнедеятельности ОО «АОКС-Украина» // Բանբեր հայագիտության արտադրություն. 2018, հրատարակման համար 1 (16). էջեր՝ 230–240.

11. Данник Е. Популяризация армянской культуры в Украине (в рамках всеукраинского проекта «Моя Родина – глазами детей этносов Украины») // Գիտական աշխատությունների ժողովածու. 2018. էջեր՝ 153–162.

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Данник К. Збереження нематеріальної культурної спадщини України вірменськими громадами (на прикладі діяльності національного товариства АОКС-Україна) // Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс України: досвід, практики, інновації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції-фестивалю, 25–26 жовтня 2017 р. Київ : НАКККІМ, 2017. С. 58–61.

13. Данник К. Самоідентифікація вірменської діаспори в умовах незалежної України // Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій : матеріали науково-практичної конференції, 22–23 червня 2018 р. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. С. 74–77.

14. Данник К. Символи та орнаменти вірменського Хачкару // Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 2–3 червня 2016 р. Київ : ІК НАМ України, 2016. С. 44–46.

15. Данник К. Хачкар як різновид сакрального мистецтва вірменської діаспори в Україні // Національні культури в глобалізованому світі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6–7 квітня 2017 р. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 247–250.

16. Данник К. Українсько-вірменські соціокультурні взаємини: персоналії та особливості // Альманах науки. Київ : ФОП Камінська А.П., 2018. С. 18–21.

17. Данник К. Фестивальний рух вірменських громад як форма збереження нематеріальної культурної спадщини (сучасний етап) // Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації : зб. тез за матеріалами Другої науково-практичної конференції-фестивалю, 25–26 жовтня 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 65–68.

АНОТАЦІЯ

Данник К. О. Етнокультурні аспекти діяльності вірменської меншини в незалежній Україні (на матеріалах національно-культурних товариств). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології зі спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2019.

У дисертації здійснено комплексний аналіз діяльності вірменської діаспори в роки незалежності України. До наукового обігу введено раніше не досліджені матеріали про функціонування вірменських громад протягом 1991–2018 рр. З'ясовано умови соціокультурної інтеграції вірмен в українське суспільство. Констатовано багатовікове перебування вірменської діаспори в Україні, зростання її кількості на межі XX – XXI ст., дисперсний характер розселення у великих містах. На підставі аналізу статутів вірменських організацій виявлено їхні ознаки й напрями діяльності. Висвітлено просвітницьку, видавничу, пам'яткоохоронну та культурно-дозвіллєву діяльність вірменських громад.

Ключові слова: національна меншина, вірменська діаспора, громада, культуротворча діяльність, міжкультурна інтеграція.

ԿՐՃԱՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դաննիկ Կ. Օ. Ուկրաինայի անկախության տարիներին հայազգի փոքրամասնության գործունեության ազգային-մշակութային ասպեկտները (ազգային-մշակութային հասարակական կազմակերպությունների նյութերի հիման վրա): Գիտական որակավորման աշխատանք հիմնված ձեռագրերի իրավունքի պաշտպանության վրա: 26.00.01 – մշակույթի տեսության եւ պատմության մասնագիտացման գծով մշակութային գիտությունների թեկնածուական: – Կիեւի մշակույթի եւ արվեստի ազգային համալսարան, Ուկրաինայի մշակույթի նախարարություն, Կիեւ, 2019: Թեզում իրականացվել է Ուկրաինայի անկախության տարիներին հայկական սփյուռքի մշակութային գործունեության ամբողջական վերլուծություն: Գիտական շրջանառության մեջ է մտցվել, ավելի վաղ չհետազոտված, հայկական համայնքների 1991–2018 թթ. գործունեության մասին նյութերը: Հետազոտվել են հայերի սոցիալ-մշակութային ինտեգրման պայմանները ուկրաինական հասարակության մեջ: Փաստվել է Ուկրաինայի տարածքում հայկական սփյուռքի բազմաղարյա բնակությունը, թվաքանակի աճը, հիմնականում խոշոր քաղաքներում ցրված լինելու բնույթը XX–XXI դարերում: Սահմանվել է հայ հասարակությունների ձեւավորումը դրանց կառուցվածքային նախագծման ժամանակաշրջանում, ինչպես նաեւ

նկարագրվել է Ուկրաինայում ժամանակակից հայ նկարիչների աշխատանքները: Հիմնվելով հայկական համայնքների կանոնադրությունների վերլուծության վրա, շեշտադրվել են դրանց առանձնահատկությունները եւ գործունեության ոլորտները: Լուսաբանվել հայ համայնքների կրթական, հրատարակչական, հուշարձանային, մշակութային և ժամանցային աշխատանքները:

Բանալի բառեր. Ազգային փոքրամասնություն, հայկական սփյուռք, համայնք, մշակութաստեղծագործական գործունեություն, միջմշակութային ինտեգրացիա:

SUMMARY

Dannyk K.O. Ethno-cultural aspects of the activity of the Armenian minority in independent Ukraine (on materials of national-cultural societies). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of the candidate of cultural studies in specialty 26.00.01 – Theory and history of culture. – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2019.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the cultural life of the Armenian diaspora in the conditions of independence of the Ukrainian state. Previously unexplored materials on the experience of functioning, problems and results of the activity of the Armenian communities during the period of 1991-2018 were introduced into the scientific circulation.

The first chapter covers the state of development of the topic, analyzes the source of the research and presents the methodology and categorical apparatus for solving certain problems. Analysis of the literature on the chosen topic showed the presence of a number of works on resettlement of Armenians in the lands of Ukraine since the Middle Ages and at the same time a low level of coverage of the Armenian diaspora life on the turn of the XX–XXI centuries.

Solving the problems posed in the dissertation helped: axiological approach, cross-cultural and structural-functional methods, cultural analysis, the use of historical-typological and historical-genetic types of comparison. A significant amount of information is obtained through the use of sociological surveys, interviews, and included observations.

The second chapter concisely traces the history of Armenian-Ukrainian inter-cultural relationships. It is noted that the Armenians live on Ukrainian lands more than a millennium, as a result of which today there are numerous monuments of Armenian material and spiritual culture such as: temples, khachkaras (stone stele with the image of the cross), icons, paintings, books, epistolary, sculptures, samples of jewelry, gunsmith, leather art, and so on.

Many modern Ukrainian artists of Armenian origin have been identified (S. Mazoyan, B. Egiazharyan, S. Chakhoyan, A. Kostandyan, A. Berberyan, S. Paradjanov, R. Balayan S. Shakhbazyan and many others).

The conditions of the period of institutionalization and structural design of the Armenian public associations of Ukraine after the proclamation of independence were analyzed. Currently successfully operating 23 regional Armenian societies, united in the Armenian Union of Ukraine and 10 separate communities, which maintain contact with the union, acting under the memorandums of cooperation.

The third chapter analyzes in detail the legal principles, directions, peculiarities and characteristics of the cultural activity of Armenian societies in accordance with their statutes and programs. The legal basis for the cultural activities of the Armenians in our country is the legislative documents of the Ukrainian state in the field of providing civil liberties; interstate agreements on cooperation between Ukraine and Armenia, constituent documents of Armenian public associations. The subject analysis of the statutes of the existing Armenian cultural societies of Ukraine made it possible to distinguish their common intentions which are: promoting the development of the Armenian communities of Ukraine, the implementation and protection of the constitutional rights and freedoms of the peoples of Ukraine, the study and propagation of the national historical and cultural heritage of the Armenians of Ukraine and the comprehensive development of the material base of national culture. It was emphasized that the international relations of the Armenians of Ukraine with their compatriots are actively supported by the Pan-Diaspora organization - the Armenian Apostolic Church, as well as the projects of the Ministry of Diaspora – "Kyle Depi Tun", "Our Famous", etc.

The main organ of the Armenian Diaspora of Ukraine, which is engaged in the protection of monuments, is the Committee on Issues of Historical and Cultural Heritage, which works in different planes: in work with temple Armenian buildings, Armenian manuscripts, in preserving the ancient and constructing the modern khachkars, etc. The results of the community publishing activities include books, textbooks, methodical literature, booklets, cartographic materials, catalogs, calendars, leaflets, newspapers, magazines, etc.

The practice of Armenian public associations of Ukraine for organizing cultural and leisure events is analyzed. These projects include: cultural days, festivals, exhibitions, musical and literary evenings, memorial holidays, symposiums, forums, seminars, conferences.

Key words: national minority, Armenian diaspora, community, cultural cooperation, intercultural integration.

Підп. до друку 27.02.2019.Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 0,9. Зам 326. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.